

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2023]

Serkan CİHAN

Dr. Arş. Gör., Çankırı Karatekin
Üniversitesi
serkancihan@karatekin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8808-088X>

XIX. Yüzyıla Ait Bir Münacatname ve *Tarama Sözlüğü*'ne Katkıları

*A Münacatname From The XIXth Century and
Contributions of It to Tarama Sözlüğü*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 25.08.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2023

Atıf/Citation

CİHAN, S. (2023). XIX. Yüzyıla Ait Bir Münacatname ve “Tarama Sözlüğü”ne Katkıları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 1553-1567. <https://doi.org/10.34083/akaded.1265074>

CİHAN, S. (2023).. A Münacatname From The XIXth Century And Contributions of It to “Tarama Sözlüğü”. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(2), 1553-1567. <https://doi.org/10.34083/akaded.1265074>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu çalışma [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) açık erişim lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Öz

Münacat, kısaca Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında konusu Allah'a yakarış, yalvarma ve dua olan şiir şeklinde tanımlanır. Türün mensur olarak kaleme alınan örnekleri ise azdır. Elimizdeki yazma, mensur olarak yazılmış ender örneklerden birisidir. Yazma, Konyalı Hasan Ünal'ın sandığından çıkmış, nesilden nesile saklanarak günümüze kadar ulaşmıştır. 74 varaklı bu münacatnamenin her sayfasında yedi satır bulunmaktadır ve metin harekelidir. Bazı satırlar, kırmızı kalemle yazılmış, bölüm başlıkları kutucuk şeklinde işaretlenmiştir. Münacatname, birçok Arapça dua ve Türkçe menkıbeleri içermektedir. XIX. yüzyılın başlarında yazılan eser, Türk dili tarihi ve söz varlığı için önemli kelimeleri barındırmaktadır. Eser, özellikle *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmayan kelimeleri içermesi bakımından önem arz etmektedir. Oldukça geniş çaplı bir çalışmanın ürünü olarak niteleyebileceğimiz bu sözlük, hâlihazırda alanda araştırma yapan yerli ve yabancı birçok akademisyenin başucu kaynakları arasında yer almaktadır. Buna rağmen, yeni eserlerin ortaya çıkmasıyla birlikte yenilenmeye ihtiyacı olduğu da açıktır. Bu çalışmada, *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmayan ya da farklı yapılarla yer alan 18 kelime ve kelime grubu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: söz varlığı, münacatname, *Tarama Sözlüğü*.

Abstract

Münacat is briefly defined in Turkish, Arabic and Persian literatures as a poem whose subject is supplication to Allah, pleading and prayer. Examples of the genre written in prose are few. The manuscript we have is one of the rare examples written in prose. The manuscript came out of the chest of Hasan Ünal from Konya and has survived to the present day by being hidden from generation to generation. There are seven lines on each page of this 74-leaf münacatname and the text is vowel pointed. Some lines are written with a red pen and the chapter titles are marked as boxes. Münacatname contains many Arabic prayers and Turkish epics. The work written in the early XIXth century contains important words for the Turkish language history and vocabulary. The work is especially important in that it contains words that are not found in the Tarama Sözlüğü. This dictionary, which we can describe as the product of a very large-scale study is among the bedside resources of many local and foreign academics who are currently making research in the field. Despite this, it is clear that the dictionary needs to be renewed with the emergence of new works. In this study, 18 words and phrases that are not found in the Tarama Sözlüğü or that have different structures were examined.

Keywords: vocabulary, münacatname, *Tarama Sözlüğü*.

Giriş

Kaynaklarda münacatın birçok tanımı mevcuttur ancak en basit tanımıyla bu türü 'konusu Allah'a yalvarma-yakarış olan şiirler' olarak ifade edebiliriz. Kaside, gazel, kıta, mesnevi gibi farklı biçimlerle kaleme alınabilen münacat, İslamiyet'le birlikte Arap edebiyatında doğmuş, 10. yüzyılda İran, 13. yüzyılda ise Türk edebiyatında kullanılmaya başlanmıştır. Divan edebiyatı şairleri, bu türü genelde divanlarının başına Allah'tan yardım bekleme ümidiyle koymuşlardır (Ana Britannica, 1989, s. 348).

Sözlükte 'fısıldaşmak ve bir sırrı paylaşmak' olarak tanımlanan bu tür, kişinin her türlü sanat kaygısından uzaklaşıp Allah'a yönelmesinin bir gereği olarak, duygulu ve rikkatli bir üslup şeklinde ortaya çıkmıştır. Her şeyi sadece Allah'tan isteme ve ona sığınma duygusuyla hemen her şair bu türde eserler vermiş, bu vesileyle mecmualar tertip edilecek kadar çok şiir kaleme alınmıştır. Divan ve mesnevilerinde bu türü kullanmayan bazı şairler de bu eksikliği gidermek adına müteferrik beyitlerde ya da mensur eserlerinde bu eksikliklerini kapatma yoluna gitmişlerdir (Macit, 2006, s. 563-564).

İslami Türk edebiyatının en eski örneklerinden biri olan *Kutadgu Bilig*'de özel bir münacat bölümü olmamakla birlikte eserin girişinde bulunan tevhidde münacat niteliğinde beyitler mevcuttur. Ahmed Yesevî'nin eseri *Divân-ı Hikmet*'te yer alan altıncı hikmet, yine münacat özelliği göstermektedir. Ahmed Fakih ve Sultan Veled de Anadolu sahasında gösterişten uzak, samimi bir üslupla bu türde eserler vermişlerdir. Divan edebiyatında ise neredeyse her şair, bu türde eser kaleme almıştır. Bunlardan en bilinenleri, Ahmed-i Dâî, Şeyhî, Ali Şîr Nevâî, Adlî, Fuzûlî, Muhibbî, Bahtî, Azmîzâde Hâletî, Nefî, İsmetî, Nâilî, Necib, Esrar Dede, Nevres gibi şairlerdir. Mutasavvıf şairler arasında münacat kaleme alma eğilimi, divan şairlerine oranla daha fazladır. Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Dede Ömer Rûşenî, Kemal Ümmî, Seyyid Nizamoğlu, Sezâî-yi Gülşenî, Niyâzî-i Mısırî, Kuddûsî, Ahmet Remzi Akyürek gibi isimler, lirik münacat şairleri olarak akla gelen ilk isimlerdir. Bu türde mevcut olan teslimiyet ve tevekkül, Batı etkisiyle yerini şairlerde şahsi şüphelere bırakır. Şinâsi, Ziyâ Paşa, Mehmet Âkif (Ersoy) gibi şairler, gelenekten ilham almakla birlikte millî felaket ve meseleleri ön plana çıkarmışlar, şiirlerinde bazen yalvarma ve taleplerini taşkın bir şekilde dile getirmiş, sonra da bu ifadelerden duydukları pişmanlığı dile getiren şiirler kaleme almışlardır. Modern Türk edebiyatında bu tür, çağdaş şiir bakışı açısıyla yenilenerek kullanılmaya devam etmektedir. (Macit, 2006, s. 564-565)

Yazma eserin, giriş kısmındaki bilgiler vasıtasıyla müstakil bir münacatname olduğu tespit edilmiştir. 74 varaktan oluşan bu yazma eserin her sayfasında yedi satır bulunmaktadır. Eser, birçok Arapça dua ve Türkçe menkıbeleri içermektedir. Karton kapaklı yazmanın sayfaları oldukça yıpranmıştır. Bölüm başlıkları kırmızı yazılmıştır ve bazı kısımlar silinmiştir. Eser, son sayfada yer alan bilgilere göre 1221 hicrî, yani

miladî 1806-1807 yılları arasında yazılmıştır. Bu yazma eserde, *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmayan birçok kelime tespit edilmiştir. Bu kelimelerin *Tarama Sözlüğü*'ne dâhil edilmesi ve sözlüğe bu bağlamda katkı sağlamak, çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır.

Tarama Sözlüğü, 13-19. yüzyıllar arasında Türkiye Türkçesinin tarihî dönem metinleri taranarak oluşturulmuş, kelimelerin tanıklarıyla aktarıldığı tarihsel bir sözlüktür. 1935-1977 yılları arasında hazırlanan bu sözlük, iki dizi hâlinde ve 12 cilt olarak hazırlanmıştır. İlk etapta Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin önderliğinde 1943-1957 yılları arasında 160 kitap taranarak dört ciltlik *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü* hazırlanmış, daha sonra 1963-1972 yılları arasında 67 kitabın daha taranmasıyla altı cilt şeklinde *Tarama Sözlüğü* tamamlanmıştır. Bu altı cilde, 1974-1977 yılları arasında, Ekler ve Dizin ciltleri de eklenmiş ve sözlük tamamlanmıştır. Yerli ve yabancı birçok bilim insanı tarafından en temel başvuru kaynaklarından biri olan bu eser için Dilçin, sözlüğün kullanımını kolaylaştırmak ve esere aldığı madde başlarını tanıksız bir şekilde tek cilt olarak düzenleyip yayımlamıştır. İlk basımı 1983'te gerçekleşen bu eser, *Yeni Tarama Sözlüğü* başlığıyla yayımlanmış, çalışmanın sonuna Arap-Latin harfli dizin eklenmiştir (2013, s. 7).

Tarama Sözlüğü'nün Giriş kısmında *Kitabın Düzenlenmesinde Tutulan Yollar* başlığı altında çalışmanın nasıl oluşturulduğu, hangi ilkelerin dikkate alındığı, sözlükbirimlerin nasıl düzenlendiği gibi sözlük oluşturmada takip edilen yöntemler, 14 maddeyle aktarılmıştır. Sonradan oluşturulan sözlüğün ilkinden farklı yönleri, Ön Söz kısmında 5 maddeyle açıklanmıştır. Sözlüğün imlasiyla ilgili bilgiler verilmiştir. Sözlük oluşturulurken faydalanılan kaynaklar, zaman sıralamasına göre en eski metinlerden başlanılarak kısaltma ve yüzyıllarıyla birlikte verilmiştir. Oluşturulan bu *Tarama Sözlüğü*, sözlükçülük bağlamında farklı yönleriyle eleştiriye maruz kalmıştır ancak amacımız bu eksiklikleri belirtmek değil, sözlüğe kelime dağarcığı bakımından katkı sağlamaktır.

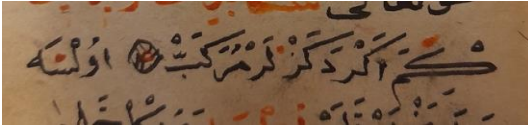
TS'de bulunmayan bazı kelimeler, metinde birden fazla geçmektedir. Bu kelimelerin gösterimi için metinden tek örnek seçilmiş, sadece geçtikleri yerler belirtilmiştir. Çalışmaya konu olan maddelerin bazıları (*dey-/değ-* 'değmek, ulaşmak', *diş/düş* 'düş, rüya', *pıçak/bıçak* 'bıçak') TS'de farklı yazımlarla yer almaktadır. Ancak bu farklı yazımların da sözlükte yer alması, farklı okunuşlarla sözlüğe dâhil edilmesi gerekmektedir. Metinde birçok sayı geçmektedir. Bu sayılar da yine çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir.

İnceleme

1. deñiz “deniz” (11b/3, 42b/6, 68b/1, 70a/1)

Metinde en çok karşılaştığımız kelimelerden biri olan *deñiz*, TS'de bu hâliyle bulunmamasına rağmen birleşik yapı ile kullanımı oldukça geniştir: *deñiz ağzı*, *deñiz*

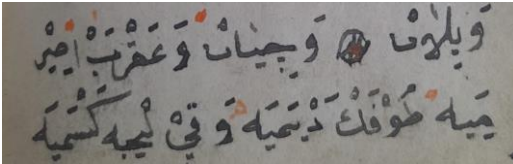
atı, deniz gönüllü, deniz kartalı, deñiz koyunu, deñiz köpüğü... (2009, s. 1080-1081) bunlardan bazılarıdır. Eski ve Orta Türkçede kullanılan sözcüğün günümüzde de kullanımı devam etmektedir. Nişanyan, kelimenin kökünü ET *teñ* ‘denk, eşit (belki ‘düz, engebesiz’ anlamında)’ köküne götürmüş, +*Iz* ekinin işlevinin açık olmadığını belirtmiştir (2018, s. 198-99). Clauson, kelimenin ilk olarak 11. yüzyılda *talı* kelimesinin yerine kullanıldığına işaret etmiş, *deñiz* ve *köl* kelimeleri arasındaki farkı ayırt etmenin zor olduğunu vurgulamıştır (1972, s. 527).

“kim eger deñizler mürekkebe olsa”

2. dey- “değmek, ulaşmak” (47a/7)

Fiil, metinde bir örnekte belgelenmiştir. TS’de fiil, *değmek* ‘ulaşmak, erişmek, dokunmak, isabet etmek’ anlamlarıyla yer almaktadır (2009, s. 1048). Fiil, eski Türk yazıtlarında *täg-* ‘değmek; ulaşmak, erişmek’ ve farklı türemiş biçimlerle birlikte kullanılmıştır (Şirin, 2016, s. 451). Gülensoy, fiili çalışmasına *değ-* ‘yaklaşmak, değmek, dokunmak, ermek, erişmek, varmak, düşmek, olgunlaşmak’ anlamlarıyla almış, fiilin ET’de *täg-* ve Orta Türkçe *teg-* biçimlerine atıfta bulunmuştur (2007, s. 271). Fiil, bu yazım şekliyle sadece DS’de *değmek, değmek, devmek, deyipmek, deymek* ‘olmak, olgunlaşmak’ biçimleriyle tespit edilmiştir ancak buradaki anlam metnimizdekinden farklıdır (2009, s. 1403).

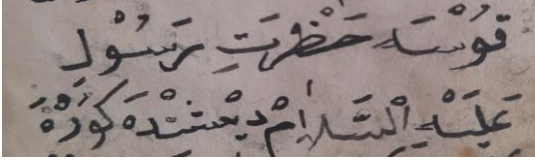

“ve yılan ve çıyan ve akreb ışırmaya tufān deymeye ve kılıcı kesmeye”

3. diş “düş, rüya” (4a/4)

Metinde tek örnekte tanıkladığımız kelime, bu yazım şekliyle başka yazılı kaynaklarda da tarafımızdan tespit edilememiştir. Kelime, çok farklı anlamlarla kullanılsa da bu yazım şekliyle ‘rüya, düş’ anlamı ilk kez bu metinde belgelenmiştir. Clauson, çalışmasına kelimeyi *tüş* ‘rüya’ şeklinde almış, küçük bir fonetik değişiklikle *düş* biçiminde kullanılmaya başladığını vurgulamıştır (1972, s. 559). ET’den beri kullanılan kelime, *tüş* ‘düş, rüya’ şeklinde DLT’de birçok yerde geçmektedir (Arat, 1979, s. 481). Kelime, isim hâliyle EUTS’de bulunmasa da fiil biçiminde *tüşämäk* ‘rüya görmek, düş

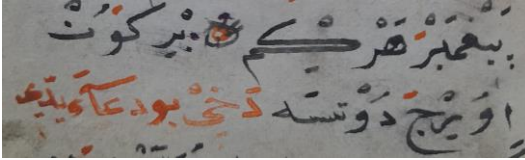
görmek’ şeklinde kullanılmıştır (Caferoğlu, 2011, s. 259). Erdal da fiili bu şekliyle çalışmasına almış, fiilin DLT’den önce de kullanıldığını, kelimenin *tüş* şekliyle ilk kez DLT ve KB’de kullanıldığını, ET’de bu isim hâliyle kullanımının unutulmuş olabileceğini belirtmiş ve Uygurca *tül tüşä-* yapısına atıfta bulunmuştur (1991, s. 426). TS’de ise kelime, *düş* ‘rüya’ anlamıyla geçen kelime, aynı biçim ve anlama *Türkçe Sözlük*’te de bulunmaktadır (2009, s. 1340; TDK, 2019, s. 739).

“okusa hazret-i resül aleyhisselâm dişinde göre”

4. dut- “(oruç için) tutmak” (56b/6)

Metinde bir örnekte karşılaştığımız fiil, TS’de on iki farklı anlamla yer almaktadır ancak bu anlamlardan hiçbirisi, metindeki anlamla paralellik göstermemektedir (TS, 2009, s. 1280-86). ET’den beri çok farklı anlamlarla kullanımı devam edegelen fiilin metindeki bağlamda kullanımı, ilk kez *Mukaddimetü’l Edeb*’in Şuşter nüshasında *oruç tutğan* ‘oruç tutan’ şeklinde sıfat-fiil şekliyle tespit edilmiştir (Yüce, 1993, s. 163). Clauson, fiili çalışmasına *tut-* ‘tutmak, kavramak, kapmak...vb.’ şeklinde almış, *d-*’li kullanımının erken Osmanlı Türkçesinde kullanıldığını ancak başka yerde bu şekle rastlanmadığını vurgulamıştır (1972, s. 451).

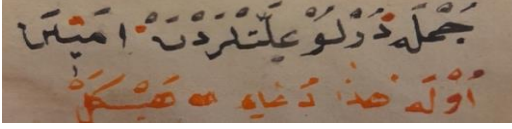

“peygamber her kim bir gün oruc dutsa dağı bu du‘â-ı yeddi”

5. dürlü “türlü, çeşitli” (3b/1, 40a/7, 63a/3)

Yazmada üç örnekte gördüğümüz kelime, TS’de bulunmamaktadır. *Divanü Lûgat-it Türk*’te kelime, *türlüg/tütü* ‘türlü’ biçimleriyle geçmektedir (Atalay, 2013, s. 675-678). Kelimenin etimolojisi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Eski Türkçeden beri kullanımı devam eden kelimeyi Clauson, çalışmasına *dürlü/türlü* ‘çeşit’ <ETk. *törlüg* şeklinde almış ve etimolojisinin belli olmadığını vurgulamıştır (Clauson, 1972, s. 546-547). Nişanyan, kelimenin ETü *töz* ‘soy, cins, asıl’ +*ll(g)* şeklinde türetildiğini ve /z/>r/ dönüşümünün standart olduğunu vurgulamıştır (2018, s. 912-13). Gülensoy ise kelimenin kökünü **tö-* ‘yaratmak, oluşturmak’ fiiline dayandırmıştır, +*r* fiilden isim

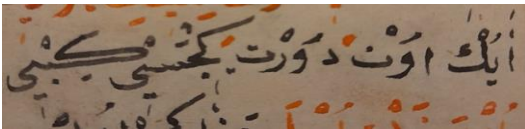
yapım eki ve +*lū(g)* isimden isim yapım ekiyle türetildiğini belirtmiştir (2007, s. 949). Bu bilgiler doğrultusunda kelimenin etimolojisi hakkında kesin bir hükme varmak pek mümkün görünmemektedir.

“cümle dürlü ‘illetlerden emîn ola hezâ du‘âyı heykel”

6. gice “gece, tün” (3a/3, 56b/3)

TS’de farklı yapılarla birlikte kullanılan kelime, madde başı olarak yer almamaktadır. Kelime, TS’de *gece çekirgesi*, *gece içi*, *gece ile*, *gecelemek*, *gece tonu* ... gibi yapılarla bulunmaktadır (2009, s. 1612-13). DS’de ise *gece/geçe* ‘Taraf, yön’ şeklinde farklı bir anlamla bulunmaktadır (DS, 2009, s. 1960). Kelimenin etimoloji hakkında farklı görüşler mevcuttur. Clauson, fiilin erken zamanlarda zarf-fiil olarak kullanıldığını, daha sonra *tün* ‘gece’ anlamında isim olarak kullanılmaya başladığını belirtir (1972, s. 694). Tekin ise fiilin +A ile türetilmiş bir zarf-fiil olduğunu vurgulamış, Clauson’un görüşünü Kırgız ve Kıpçak dillerinde yaşayan örneklerden de hareketle reddetmiştir (2013, s. 497). Gülensoy, bu görüşlerden farklı olarak kelimeyi <*keç* ‘geç, zaman, uzun süre’ +*e* ‘yönelme’ şeklinde açıklamıştır (2007, s. 358). Eren ise kelimeyi *gece* ‘güneş battıktan gün ağarmaya başlayınca’ya değin geçen süre’ şeklinde açıklamış, ET’de *kiçe* ‘akşam, gece’, OT’de *kiç* veya *kéç* biçimleriyle kullanıldığını belirtmiş, kelimenin çağdaş lehçelerdeki kullanımlarını göstermiş ve kelimenin -*e*(~*a*) *kiç-e*>>*gece* şeklinde türetilmiş olması gerektiği sonucuna varmıştır (1999, s. 150). Kelimenin ET <*keç- fiil köküne +A ekiyle oluşturulmuş, kalıplaşmış bir zarf-fiil olduğu görüşü, daha olası görünmektedir.

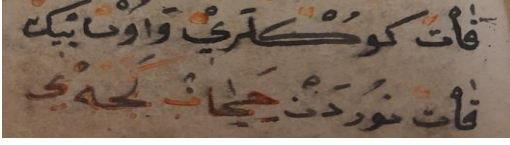

“ayuñ on dört gicesi gibi”

7. on biñ “on bin sayısı” (39b/5)

TS’de *oñ* ile birlikte kullanılan isim grupları olmasına rağmen *on biñ* tespit edilememiştir. TS’de *on beyi* ‘onbaşı’, *on birisi* ‘on birincisi’, *on bir kere yüz bin* ‘bir milyon yüz bin’, *on gez (kerre) yüz biñ* ‘bir milyon’, *on on* ‘onar onar’... (2009,

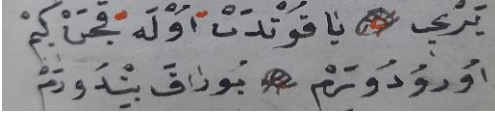
s. 2992-2998) şeklinde *on* ile kurulan birçok madde başı mevcuttur. *on* ve *biñ* kelimelerinin kullanımı, Eski Türkçeden beri devam etmektedir.

“qat gökleri ve on biñ qat nürdan hiçab gice-i”

8. oru- “yürümek” (57a/4)

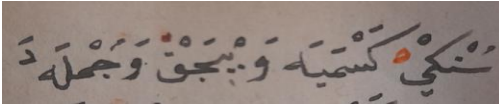
Fiil, *oru-örü-* şeklinde farklı okumalara açıktır. Metinde bir örnekte belgelenen fiilin yazılı metinlerdeki kullanımına tarafımızdan rastlanmamıştır ancak Paçacıoğlu, derleme sözlük mahiyetindeki çalışmasında fiilin DLT’de *oru-* ‘yürümek’ şeklinde yer aldığını belirtir (Paçacıoğlu, 2016, s. 482). DLT’nin farklı yıllardaki yayımları kontrol edilmiş, ancak fiil, tarafımızdan tespit edilememiştir.

“yākūtdan ola kaçan kim oruduram burağa bindürem”

9. pıcağ “bıçak” (47b/1, 69a/1)

TS’de (2009, s. 537) *bıcağ* ‘bıçak’ şeklinde geçen kelime, bu yazım şekliyle tespit edilememiştir. DS’de kelime, farklı bir anlamla bulunmaktadır: *bıcağ* ‘Tütünün, uzun müddet dayanmayıp yetiştiği yıl kıyılarak kullanılan bel ve bel üstü yaprakları’ (2009, s. 655). Kelimenin etimolojisi açıktır. Kelime, *bıç-* fiil köküne +(A)ğ fiilden isim yapım ekiyle türetilmiştir.

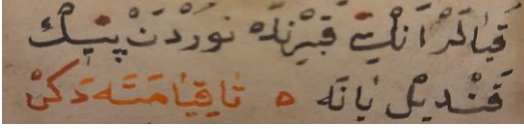

“süñgi kesmeye ve bıcağ ve cümle de(mir)”

10. piñ “bin” (69b/1)

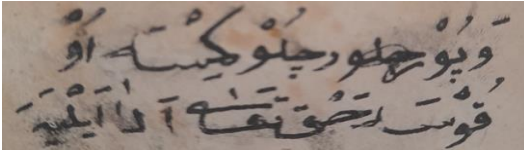
Eski Türkçeden beri kullanılan sayı, *biñ*, *miñ*, *biñ* gibi farklı biçimlerle kullanılagelmiştir ancak metnimizdeki *piñ* biçimi, herhangi bir kaynaktan belgelenmemiştir.

“koyalar anıñ kabrinde nürdan piñ kandil yana ta kıyāmete degin”

11. porçlu “borçlu, borç sahibi” (10b/1)

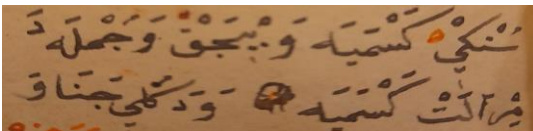
Eserde tek örnekte belgelediğimiz kelime, TS’de bulunmamaktadır. Sözlükte *borc issi* ‘alacaklı, alacak sahibi’ yapısı vardır (2009, s. 639). Eren, kelimenin kökeninin Sogdca (*pwrč* ‘dette’) olduğunu ve Sogdlarla ticarî ilişkilerin eski bir kalıntısı olduğunu belirtmiştir (1999, s. 58). Eski Türkçeden beri dilimize yerleşmiş kelime, *borç* isim gövdesine +*lu* isimden isim yapım ekiyle türetilmiştir.

“ve porçlu kimse okusa hağ te‘ālā edā eyleye”

12. süngi/süngü “süngü, mızrak” (47b/1, 62b/7, 69a/1)

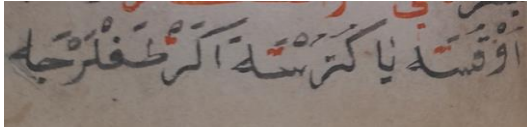
Metinde kelime iki farklı biçimde geçmektedir. TS’de ise *sügü/süñü* ‘kargı, süngü, mızrak’ (2009, s. 3612) şeklinde yine iki farklı biçimde bulunmaktadır. Kullanımı Eski Türkçeden beri devam edegelen kelime, EUTS’de *söngi/söngü/sönggü* ‘süngü’ biçimleriyle bulunmaktadır (Caferoğlu, 2021, s. 209). DS’de ise sözcük, farklı bir anlamla yer almaktadır: *sünge/süngü* ‘Ucunda ıslak bez bulunan, fırındaki kızgın külleri süpürmeye yarayan sırık’ (2009, s. 3717). Clauson, kelimeyi çalışmasına *süñü* ‘mızrak, süvari silahı’ şeklinde almış, **süñ-* fiil kökünden türemiş olabileceğini belirtmiştir (1972, s. 834).

“süngi kesmeye ve bıçak ve cümle demir âlet kesmeye ve deñli canavar”

13. tağ “dağ” (69b/7)

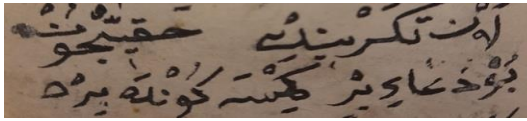
Eserde bir kez geçen kelime, TS’de farklı bir anlamla bulunmaktadır: *dağ/tağ* ‘yara’ (2009, s. 964). Kelime, TS’de madde başı olarak bulunmasa da sözlükte farklı yapılarla iki örnekte belgelenmiştir: *dağ/tağ adamı* ‘bir nevi maymun, nesnas’, *dağ aşuru* ‘dağ arkasında, dağın öbür tarafında’ (2009, s. 964-965). Eski Türkçeden beri varlığını sürdüren kelime, EUTS’de iki farklı anlamla bulunmaktadır: *tağ* ‘1. dağ, dağ silsilesi, sıradağ; 2. kuzey, şimal’ (Caferoğlu, 2021, s. 219). DS’de de kelime, farklı anlamlarla yer almaktadır: *tağ* ‘1. Kabak, karpuz, salatalık gibi bitkilerin gövde ve dalları, 2. raf, sergen; küçük pencere ya da tavan penceresi’ (2009, s. 3801).

“oğusa yā götürse eger tağlarca”

14. tañrı “Tanrı, Allah” (9b/3)

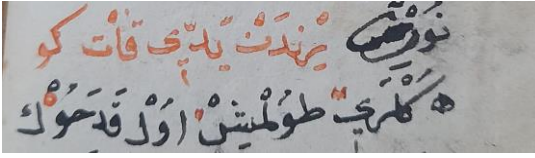
TS’de madde başı olarak bulunmayan kelime, Dilçin’in *Yeni Tarama Sözlüğü*’nde madde başı olarak gösterilmiştir: *Tañrı* [Tañrı] ‘Allah’ (Dilçin, 2018, s. 214). Kelime TS’de madde başı olarak bulunmasa da sözlükte birçok yapıyla kullanımı tespit edilmiştir: *Tañrı buyruğu* ‘farz’, *Tañrıdan hammam* ‘kudret hamamı, kaplıca’, *Tañrı evi* ‘Beytullah, Kâbe’, *Tañrı eylemek* ‘Tanrı olarak kabul etmek’, *Tañrı kuşu* ‘tavas kuşu’... (2009, s. 3735-36).

“kendüniñ şıfâtı olan tañrınıñ haqqı-çün bu du‘âyı bir kimse günde bir”

15. tol- “dolmak” (4a/7, 40a/4)

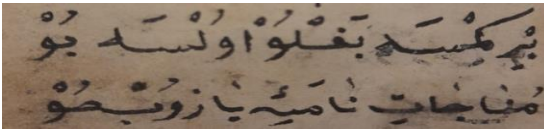
Metinde iki yerde tespit edilen fiil, TS’de *dolmak* ‘patlayacak hâle gelmek’ şeklinde geçmektedir (2009, s. 1205). Clauson, fiili çalışmasına *tol-* ‘doldurulmak ya da doldurmak’ anlamıyla almış, Azerbaycan, Türkmen ve Osmanlı Türkçesinde (*dol-*) kullanıldığını belirtmiş, Uygur Türkçesindeki *tolu* biçimine atıfta bulunmuştur. ET’de fiilin hangi tarihi lehçelerde, ne şekilde kullanıldığını işaret etmiştir (1972, s. 491).

“nurdan yerinden yeddi kat gökleri çolmuş ol kadhun”

16. yaflu “kötü, hasta” (2b/2, 3b/3)

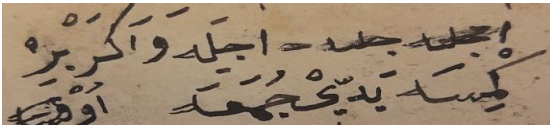
Bu yazım şekliyle dönem sözlük ve eserlerinde karşılaşmadığımız kelime, metinde iki kez ve ‘kötü durumda olma, hasta olma’ anlamıyla kullanılmıştır. Kelimenin Eski Türkçe *yawlak* ‘fena, kötü’ kelimesinden evrilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kelime için *yaf/yaw* ortak kökü mümkün görünse de kaynaklarda bu anlamla bağlantılı bir kelime tespit edilememiştir: **yaf+lu*.

“bir kimse yaflu olsa bu münacât-ı nâmei yazup şu”

17. yeddi “yedi sayısı” (4a/2, 39b/4, 56b/6, 70a/2)

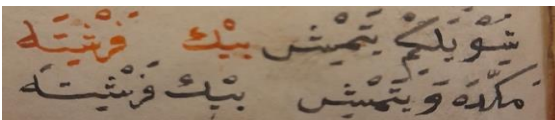
Metinde çok fazla örnekte tespit ettiğimiz sayılardan biri de *yeddi*’dir. Kelime, TS’de tespit edilememiştir. Kelimenin kullanımı, Eski Türkçeden beri devam etmektedir.

“... açıla ve eger bir kimse yeddi cum‘a oğusa”

18. yetmiş biñ “yetmiş bin sayısı” (70b/2-3)

Metinde tek örnekte geçen sayı, TS’de yer almamaktadır. Sayı, özellikle dinî metinlerdeki varlıkların sayısını ifade ederken kullanılmıştır. Sayı, *Nehcü'l-Ferâdis*’te de altı farklı yerde geçmektedir (Eckmann, 2014, s. 481).

“şöyle kim yetmiş biñ ferişte mekkede ve yetmiş biñ ferişte”

Sonuç

Türkçenin söz varlığı, yeni metinlerin okunmasıyla günden güne genişlemekte ve zenginleşmektedir. Bu bağlamda yakın zamanda elimize geçen, 1806-1807 yıllarında yazılan bir münacatname üzerinde yaptığımız okumayla bazı kelimelerin *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmadığını fark ettik. Çalışmamızda sayısı 18 olan bu kelime ve kelime grupları incelenmiş, *Tarama Sözlüğü*'ne katkı sağlamak ön planda tutulmuştur.

Bu kelimelerin büyük çoğunluğu, sözlükte bulunmasına rağmen yazım noktasında farklılık arz etmektedir. Bu nedenle bu kelimelerin de bu yazım şekilleriyle sözlüğe dâhil edilmesi sözlüğün kelime hazinesine katkı bağlamında önem arz etmektedir. Metinde, *Tarama Sözlüğü* dışında başka kaynaklarda da belgeleyemediğimiz bir kelime de mevcuttur: *yaflu* 'kötü, hasta'.

Tarama Sözlüğü, oldukça kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. Bu yönüyle sözlükçülük, sözlükbilim ve genel anlamda Türkoloji alanında çalışma yapan araştırmacıların baş ucu kaynaklarından biridir. Buna rağmen yeni eserlerin ortaya çıkmasıyla düzenli olarak yenilenmesi de bir ihtiyaçtır.

Ek 1: Eserin kapağı

Ek 2: Eserin ilk sayfası

Ek 3: Eserin son sayfası

Kısaltmalar

DS: Derleme Sözlüğü

ET: Eski Türkçe

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

KB: Kutadgu Bilig

TS: Tarama Sözlüğü

<i>Etik Kurul İzni</i>	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.</i>
<i>Çatışma Beyanı</i>	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
<i>Destek ve Teşekkür</i>	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>

Kaynaklar

- Ana Britannica genel kültür ansiklopedisi.* (1989). “Münacat maddesi”, Cilt 16, İstanbul: Ana Yayıncılık ve Encyclopaedia.
- Atalay, B. (2013). *Divanü Lûgat-it Türk (Dizin)*. TDK Yay.
- Caferoğlu, A. (2021). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. TDK Yay.
- Clauson, S.G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. At the Clarendon Press.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni tarama sözlüğü*. TDK Yay.
- Eckmann, J. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis uştmahlarnıñ açuq yolu Maḥmūd Bin 'Alī*, (Yay. Semih Tezcan-Hamza Zülfikar / Dizin-Sözlük Aysu Ata). TDK Yay.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: a functional approach to the lexicon II*, Weisbaden: Otto Harrassowitz.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözlüklerin köken bilgisi sözlüğü*. TDK Yay.
- Macit, M. (2006). “Münâcât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 563-565., TDV Yay.
- Nişanyan, S. (2020). *Nişanyan sözlük çağdaş Türkçenin etimolojisi*. Liberus.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. TDK Yay.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. yüzyıllar arasında Türkçenin sözcük dağarcığı*. Kesit Yayınları.
- TDK. (2009). *Tarama sözlüğü: XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla*, (Haz.: Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin). TDK Yay..
- TDK. (2009). *Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü*. TDK Yay.
- TDK. (2019). *Türkçe sözlük*. TDK Yay.
- Tekin, T. (2013). *Makaleler II tarihî Türk yazı dilleri*. TDK.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb Hıvârizm Türkçesi ile tercümeli Şuşter nüshası*. TDK.